

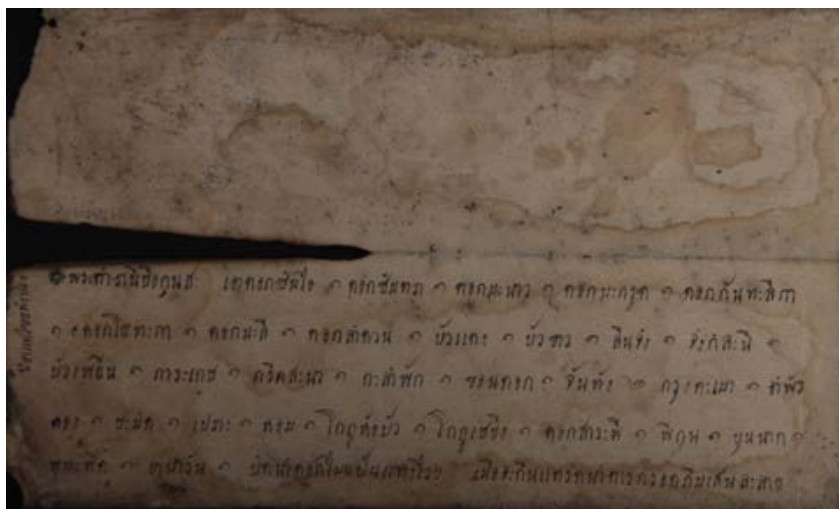
ตำรายา ฉบับวัดบางช้างเหนือ

นิสา เขยกกลิ่น ปรีวรรตและเรียบเรียง

ดอกรัก พยัคศรี ตรวจสอบ

ทะเบียนเอกสารโบราณ

1. รหัสเอกสาร (Identifier Number)	NPT006-008.TamraYa
2. ชื่อเรื่อง (Title)	ตำรายา
3. หมวดเรื่อง (Subject)	ตำราเวชศาสตร์
4. สถานที่สำรวจ (Location)	วัดบางช้างเหนือ ต.คลองใหม่ อ.สามพราน จ.นครปฐม
5. สถานที่ทำสำเนาดิจิทัล (Digitization Location)	วัดบางช้างเหนือ ต.คลองใหม่ อ.สามพราน จ.นครปฐม
6. วันที่ทำสำเนา (Date)	21 กุมภาพันธ์ 2556
7. ชื่อผู้สร้าง (Creator)	-
8. ประเภทของเอกสาร (Type)	สมุดไทยขาว
9. จำนวน (Format of original)	1 เล่ม/ 34 หน้า
10. ขนาดเอกสาร (Size of original)	33 x 10.5 x 0.5 ซม.
11. รูปแบบไฟล์เอกสาร (Digital Format)	image/jpg
12. อักษรที่ใช้บันทึก (Script)	ไทย, ขอมไทย
13. ภาษาที่ใช้บันทึก (Language)	ไทย, บาลี
14. สภาพของเอกสาร (Condition)	ชำรุด, มีรอยไฟไหม้
15. คำสำคัญ (Keywords)	วัดบางช้างเหนือ, นครปฐม, ตำรายา, สมุนไพรร, โรคเลือด, ยาแก้ไอ, สันนิบาต, ยานัตถ์, คลั่ง, สัมประชวร
16. ภาพประกอบ (Illustrator)	

สมุดไทยชาวเรื่อง ตำรายา ฉบบัณฑิตบางช้างเหนือ (NPT006-008) เล่มนี้ มีรอยชำรุดจากไฟไหม้แต่ไหม้เพียงเล็กน้อย ไม่ผลกระทบต่อตัวอักษรทั้งเล่ม สมุดไทยเล่มนี้เขียนด้วยอักษรไทย ภาษาไทย และอักษรขอม ภาษาบาลี แต่มีเพียงประโยคเดียว ส่วนลายมือที่เขียนนั้นอ่านง่าย เป็นระเบียบ และตัวอักษรเห็นชัดเจน สันเกตว่ามีลายมือ ๒ ลายมือถูกเขียนลงสมุดไทย ลายมือแรกพบเห็นเกือบทั้งเล่ม ตัวอักษรลักษณะผอม หัวกลม ส่วนอีกลายมือพบเพียงหน้าเดียว ตัวอักษรลักษณะหวัด หัวเหลี่ยม ปลายหางตัวยาว

เนื้อเรื่องกล่าวถึง ชื่อโรคและยารักษาโรค อาทิ ยารักษาไข้ต่างๆ ได้แก่ ยาขุนสะ ยามหาสมมิต ยาเนาโกฐ ยารักษาโรคเลือด ได้แก่ ยาวิมุจจิต ยามหาประทาน ยาตรีทศวาช และยานัตถ์ ได้แก่ ยาพระจันทร์ดินเมฆ ยามหานุภาพ ยาแม่หม้าย ผัวร้าง ยาช้างประสานงา ยาอาโลยสงสาร ยาช้างประสานงา เป็นต้น

หน้าต้น

พระตำราขึ้นชื่อ กุนสะ เอาดอกส้มโอ ๑ ดอกส้มซ่า ๑ ดอกมะนาว ๑ ดอกมะกรูด ๑ ดอกกรรณิการ^๑ ๑ ดอกโยทะกา^๒ ๑ ดอกมะลิ ๑ ดอกลำตวน ๑ บัวแดง ๑ บัวขาว ๑ ลินจง^๓ ๑ จงกลนี ๑ บัวเผื่อน ๑ การเกด ๑ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ จันทน์ทั้ง ๒ กรุงเขมา ๑ อำพันทอง ๑ ชะมด ๑ เปราะ ๑ หอม ๑ โกรฐหัวบัว ๑ โกรฐเชียง ๑ ดอกสารภี ๑ พิกุล ๑ บุนนาค ๑ พุทราชาติ ๑ ญาฝรั่ง ๑ บดน้ำดอกไม้เป็นแห้งไว้ เมื่อจะกินแทรกน้ำตาลกรวด พิมเสนละลาย น้ำดอกไม้ก็ได้ ทั้งกินทั้งชโลมแก้สารพัดไข้ทั้งปวงหายแล ฯ

พระตำราขึ้นชื่อ มหาสมมิต เอาเกสรสัตตบุษย์ ๑ สัตตบรรณ ๑ สัตตบงกช ๑ ลินจง ๑ จงกลนี ๑ บัวเผื่อน ๑ บัวส้ม ๑ ดอกสันตะวา^๔ ๑ ดอกดับเต่า ๑ พิกุล ๑ บุนนาค ๑ สารภี ๑ ดอกจำปา ๑ ญาฝรั่ง ๑ อำพันทอง ๑ ชะมด ๑ พิมเสน ๑ น้ำดอกไม้เป็นกระสาย บดปั่นแห้งไว้เมื่อจะกินละลายน้ำดอกไม้ แทรกน้ำตาลกรวดกินแก้โรคทั้งปวง แก้ไข้ระส่ำระสาย แก้เหนียวหอบทั้งกินทั้งชโลมหายแล ฯ

ยานี้ชื่อปทุมมะซาน แก้ไข้แลออกผิวดาซให้รอม^๕ แลบำรุงโลหิตแก้ตัวร้อนทั้งปวง ทั้งกินทั้งชโลม เอาจันทน์ทั้ง ๒ สารภี ๑ พิกุล ๑ บุนนาค ๑ บัวหลวง ๑ เอาสิ่งละ ๑ บาท ดอกจัน ๑ ดอกคำไทย ๑ ดอกคำจัน ๑ ครั้ง ๑ เอาสิ่งละ ๒ สลึง ชะมด ๑ สลึง ผางเสนเท่ายาทั้ง(ละ)ลายน้ำปูนเป็นกระสายปั่นแห้งไว้ ละลายดอกไม้แทรกพิมเสน ทั้งกินทั้งชโลมหัวหอบให้ ร้อนกระวนกระวายหายแล ฯ

ยาชื่อจักรพระฤาษีกายโรคทั้งปวงแล ให้ชูกำลังแลแก้ไขอันเข้าตรีโทษ^๖ ท่านให้เอาจันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ ชะลูด ๑ อบเชย ๑ แก่นพรม ๑ แก่นมะหาด ๑ หวายตะค้า^๗ ๑ หวายตะมอย^๘ ๑ มหาภาพ^๙ ๑ เนระพูสี ๑ เบนจโกลฐ^{๑๐} ๑ เบนจเทียน^{๑๑} ๑ เขามวกทั้ง ๒^{๑๒} สารภี ๑ พิกุล ๑ บุนนาค ๑ มะลิ ๑ จำปา ๑ กระดังงา ๑ ระย่อม^{๑๓} ๑ ไคร้เครือ ๑ พิษนาต ๑ ญาฝรั่ง ๑ อำพันทอง ๑ พิมเสน ๑ น้ำดอกไม้เป็นกระสายบดทำแห้งไว้กินแก้ระส่ำระสาย คลายโรคทั้งปวงหายแล ฯ

ยานี้ชื่อเนาวโกลฐแก้ไขอันตรีโทษ ถ้าจะวางยานี้ไม่ฟังแล้ววางตัวไม่แล เอาโกลฐทั้ง ๗ เทียนทั้ง ๙ จันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ ชะลูด ๑ อบเชย ๑ จุกโรหิณี ๑ สน ๑ สักขี ๑ ญาฝรั่ง ๑ อำพันทอง ๑ โลม ๑ ชะมดทั้ง ๓ พิมเสน ๑ น้ำดอกไม้เป็นกระสายบดทำแห้งไว้ละลายน้ำดอกไม้เทศ แทรกพิมเสน กินแก้โรค อันเข้าตรีโทษหายสิ้นแล ฯ

^๑ ในสมุดไทยเขียนว่า ดอกกันทะลิกา.

^๒ ต้นคัตเค้า ก็เรียก.

^๓ ชื่อบัวสายพันธุ์หนึ่งในสกุล Nymphaea/ เเลนจง ก็เรียก.

^๔ ผักชนิดหนึ่ง มักขึ้นอยู่ในน้ำ ต้นและใบคล้ายผักกาด สีนํ้าตาลแก่ กินได้.

^๕ ก. รวบรวมไว้, ออกไว้.

^๖ อาการของโรคอยู่ในระยะรุนแรงหรือหนักมาก เป็นช่วงที่เลือด ลม เสมหะ บังเกิดเป็นพิษขึ้นพร้อมกัน.

^๗ หวายชนิดหนึ่งเป็นหยาที่มีคุณภาพดีเหนียวมาก.

^๘ หวายชนิดหนึ่ง ใช้ทำยาได้, ชื่อกล้วยไม้ชนิดหนึ่ง.

^๙ ชื่อว่านชนิดหนึ่ง ต้นและเหง้า เหมือนโพลแต่สีม่วงแก่.

^{๑๐} พืชสมุนไพร ๕ ชนิด ได้แก่ โกรฐหัวบัว (โกรฐบัว) โกรฐสอ โกรฐเขมา โกรฐเชียง และโกรฐจุฬาลัมพา (โกรฐจุฬาลำพา) ดุที่ พิกัดยา ๒.กลุ่มเครื่องยา เรียกชื่อตามพิกัด.

^{๑๑} พืชสมุนไพร ๕ ชนิด ได้แก่ เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนขาวเปลือก และเทียนตักแตน.

^{๑๒} เชือกเขามวกทั้งสอง พืชสมุนไพร ๒ ชนิด คือ เชือกเขามวกที่เป็นเถา และต้น.

^{๑๓} ชื่อไม้พุ่ม ทุกส่วนมียางขาว ดอกเล็กสีชมพู ออกเป็นช่อตามยอดรากใช้ทำยาได้ กระย่อม ก็เรียก.

ยาชื่อมหาสมณัม แก้วโรคโลหิตพิการกำเริบ เข้าจัน^{๑๔} ดวงใจให้ลิ้นกระด้างคางแข็ง นอนไปร้องเรียกไม่ได้ยิน อ้าปากมือนอก ท่านให้แก้ด้วยนี้ เอาชะมดเชียงทั้ง ๒ พิมเสน ๑ การบูร ๑ เทียนดำ ๑ ดอกตัง ๑ เจตมูล ๑ สิ่งละ ๒ สลึง กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ จันทน์เทศ ๑ สิ่งละ ๓ สลึง กายาน ๑ บาท ชิง ๑ บาท ๒ สลึง ดีปลี ๒ บาท สนเทศ ๑๔ บาท น้ำมะนาวเป็นกระสาย ทำแห้งตากลมไว้ให้แห้ง ใส่ขวดฉีกไว้อย่าให้ลมเข้าได้ ถ้าแอลมจับนิ่งแนไป ละลายน้ำมะนาวเจ็ดเม็ดขัดปากกรอกเข้าไปฝืนทั่วกระสับกระส่าย ให้หือให้หาแรงมิได้แล ฝนด้วยน้ำมะนาวแทรกน้ำตาลกรวดกิน แก้วทิวโหยหายได้เสพยานี้มีตายเลย เว้นแต่ปุราณกำเนิดตายแล ฯ

ยาแก้โทษไข้หมันตัวสันตฤดู แลบำบัดเสมหะ ๑ ประการ ยาชื่ออักษนิมุต เอาลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กานพลู ๑ โกฎสุอ ๑ เทียนทั้ง ๑ สมอไทย ๑ ลำพัน ๑ น้ำประสานทอง ๑ เกลือเยวภาษา ๑ เกลือวิฑู ๑ เกลือสมุท ๑ เกลือแกง ๑ มหาหิงคุ์ ๑ เจตมูล ๑ เอาสิ่งละ ๒ สลึง รากข้าพลุ ๑ สะค่าน ๑ ชิง ๑ ลูกจิ้งจอก ๑ กระเทียม ๑ เอาสิ่งละ ๑ บาท ตำเป็นผงละลายน้ำผึ้งกิน แก้วบวม ๕ ประการ แก้วโทษในประเมหะ^{๑๕} หายสิ้นแล ฯ

ยาชื่อนารายณ์สังหาร เอาโหรา ๑ สลึง เทียนขาว ๑ ลูกจันทน์ ๑ เอาสิ่งละ ๒ สลึง กานพลู ๑ ชิง ๑ น้ำประสานทอง สิ่งละ ๑ สลึง พริกไทย ๑ การบูร ๑ ดอกตัง ๑ กัญชา ๑ ข้าพลุ ๑ เจตมูล ๑ ดีปลี ๑ ตำเป็นผงละลายน้ำร้อนกิน บำบัดลมกล่อนลมภาคง่อยเพลี้ยแก้โรคสัตว์งแล ฯ

ยาชื่อไฟสุมขอน เอาหอยแครง ๑ เจตมูล ๑ สมุลแว้ง ๑ หนุ่ยของไฟ ๑ ชิง ๑ ปูนผง ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง ดีปลีเอากิ่งยา สมอทะเล ๑ พริกไทย ๑ ตำเป็นผงละลายสุรากิน แก้วกระสับกระส่ายหายสูญสิ้นแล ฯ

ยาขนานหนึ่งชื่อไฟบรรลัยกัลป์แล เอาเทียน ๕ บุกรอ ๑ อุดพิต ๑ หัสศุณ ๑ ลูกปราช ๑ ลูกเอ็น ๑ สมุลแว้ง ๑ อบเชย ๑ ลูกผักชี ๑ รากตองแตก ๑ อำพันแดง ๑ เอาสิ่งละ ๑ สลึง ลูกจันทน์ ๑ ดอกจันทน์ ๑ กระวาน ๑ กานพลู ๑ พิมเสนตะนาว ๑ โกฎทั้ง ๕ ไคร้เครือ ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง สมอเทศ ๑ ตรีภูก ๑ เปล้าทั้ง ๒ เอาสิ่งละ ๑ บาท เจตมูล ๑ พาดโฉน ๑ สะค่าน ๑ แสมทั้ง ๒ รากจิงจ้อหลวง ๑ เอาสิ่งละ ๒ บาท ตำผงละลายน้ำผึ้งกินจำเริญกำเดาแก้โลหิต ๑๘ ประการ แก้วปถวิธาตุ บำบัดโทษในสันตฤดูก็หายสิ้นแล ฯ^{๑๖}

ขนานหนึ่งชื่อวิมลจิต แก้วโลหิตให้คุ้มตีคุ้มร้าย ให้เหิมโกรธระส่ำระส่าย ให้หือโหยหาแรงมิได้ แก้วเลือดร้ายใจเหิม เอาลูกคนที่สอ ๑ ลูกตะลิงปลิง ๑ จันทน์ทั้ง ๒ โกฎหัวบัว ๑ ดีปลี ๑ เทียนดำ ๑ เทียนตาตักแตน ๑ เทียนขาว ๑ เทียนข้าวเปลือก ๑ เทพทาโร ๑ ใบหัสศุณเทศ ๑ บัวหลวง ๑ บุนนาค ๑ สารภี ๑ พิกุล ๑ บดแห้งไว้ฝนด้วยดอกไม้แทรก พิมเสน กินเข้าเย็นโรคหายใช้ได้ร้อยแปดแล ฯ^{๑๗}

ขนานหนึ่งชื่อมหาประทาน แก้วโลหิตแก้ลมจับเอาหัวใจให้ทรุนทราย ให้คั้งหลงไหล เอาลูกเอ็น ๑ ชะเอมเทศ ๒ ใบกระวาน ๓ บุนนาค ๔ พริกไทย ๕ ชิง ๖ ดีปลี ๗ อบเชย ๘ น้ำใจไคร้ ๙ เกสรบัวหลวง ๑๐ จันทน์เทศ ๑๑ บดละลายน้ำร้อนแทรก(น้ำตาลทรายเท่ายา กินหายสิ้นแล ฯ

แล้วประกอบยานี้กินชำระโลหิตน้ำเหลือง ชื่อ ตรีทศวาช เอาพริกไทย ๑ ดีปลี ๑ ชิง ๑ สมอทั้ง ๓ สิ่งละ ๑ บาท เกลือสินเธาว์ ๒ สลึง ดีเกลือ ๑ ตำลึง ทำเป็นลูกกลอนกินทุกวัน แก้วเสมหะเหนียวในนาถือออกมา แก้วทั้งปวงโรคก็หายสิ้นแล ฯ

พระตำรับนี้ชื่อ สมมุขทั่วมหาพรหม บำบัดลมแลแก้วโลหิตแลเสมหะแก้วใช้สัมประวาร^{๑๖} ให้สะบัดร้อนสะบัดหนาว แลให้สะอึกแลให้โอ ให้จุกเสียด บำบัดลม ๘ จำพวก ท่านให้เอาชะมด ๑ พิมเสน ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ชะลูดทั้งดอกทั้งเปลือก ๑ วานน้ำ ๑ เปลือกเพกา ๑ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ เนื้อไม้ ๑ ขอนดอก ๑ แฝกหอม ๑ เกสรบัว ๘ ประการ ๑ ดอกลำเจียก ๑ การะเกด ๑ พิกุล ๑ บุนนาค ๑ สารภี ๑ จำปา ๑ กระดังงา ๑ ดอกกุ่มบก ๑ เปลือกมูกมัน ๑ หัวหมู ๑ ใบสะเดา ๑

^{๑๔} ไม่สามารถหาความหมายได้ จึงคงไว้ตามเดิม, ผู้ปริวรรต.

^{๑๕} ประเมหะ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคเกิดจากน้ำเบาเป็นพิษมีก้อนนิ่วในกระเพาะปัสสาวะ.

^{๑๖} ชื่อโรคชนิดหนึ่งเกิดขึ้นเพราะเลือด เสมหะ ดี เส้น และลมในร่างกายผิดปกติ ทำให้เกิดพิษไข้ขึ้น.

ผักปรอด ๑ ตริโกฏก^{๑๗} ๑ ตริผลา^{๑๘} ๑ ลูกจันทน์ ๑ กระจวาน ๑ กานพลู ๑ โกรฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๒ เนระพูสี ๑ ตุมกาเครือ ๑ เจตมูล ๑ ดิงูเป็นกระสายบดเป็นแท่งไว้ ละลายน้ำร้อน น้ำส้มซ่า น้ำผึ้ง น้ำท่า^{๑๙} กินแก้ลม ๘ จำพวก ก็หายสิ้นแล ฯ

ยาขนานหนึ่งชื่อ สมมิตรศรีสว่าง แก่ใช้ระส่ำระสายแก้คั้งแล แก่ต้องคุณแลสารพัดแลปีศาจแลยาผาด ท่านให้เอา
 ชะมด ๑ พิมเสน ๑ ญาฝรั่ง ๑ อำพันแดง ๑ เกล็ดหอยเทศ ๑ เอาสิ่งละ ๑ สลึง พิกุล ๑ บุนนาค ๑ สารภี ๑ จำปา ๑
 กระดังงา ๑ สังกรณี ๑ กรรณิการ์ ๑ มะลิทั้ง ๒ ดอกพะยอม ๑ มหาหิงค์ ๑ ชงโค ๑ โยทะกา ๑ กากหลง ๑ สัตตบุษย์ ๑
 สัตตบรรณ ๑ สัตตบงกช ๑ บัวหลวง ๑ บัวส้ม ๑ บัวเฟื่อน ๑ บัวผัน ๑ ลินจง ๑ จงกลนี้ ๑ ซ้อนซู้ ๑ ดอกสลิด ๑ ดอกคำ ๑
 ดอกสาละราย^{๒๐} ๑ ดอกประดู่ ๑ ดอกผักคราด ๑ ดอกกะพือ ๑ ดอกหน้าวัว^{๒๑} ๑ ดอกลำเจียก ๑ ดอกจิกนา ๑ ดอกเข็มแดง
 ๑ บัลลังก์ศิลา ๑ ศิลาหยอน^{๒๒} ๑ แก้วเกลบ ๑ นมผา^{๒๓} ๑ ดินดาน ๑ เนาวโกรฐ^{๒๔} ๑ เทียนทั้ง ๕ จันทน์ทั้ง ๓ กระจวาน ๑
 กานพลู ๑ เปราะหอม ๑ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ เนื้อไม้ ๑ ขอนดอก ๑ ชะลูด ๑ อบเชย ๑ สน ๑ กระพังโหม ๑ ใบพิมเสน
 ๑ ใบชะมดตัน ๑ ใบทองพันชั่ง ๑ ว่านกีบแรด ๑ ว่านร้อนทอง ๑ ว่านเพชรน้อย ๑ ว่านสีส้ม ๑ สังกรณี ๑ เนระพูสี ๑ พิศนาค
 ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง น้ำดอกไม้เป็นกระสายปั่นแท่งไว้ เมื่อจะกินฝนด้วยน้ำดอกไม้ แทรกน้ำตาลกรวด ทั้งกินทั้งชโลมหาย
 โรคแล ฯ

ขนานหนึ่งชื่อ สว่างอารมณ์ แก่ใช้ระส่ำระสายสวิงสวาย หาแรงมิได้ เชื่อมซึม ยานี้ชูกำลังได้ ๗ วัน ยานี้ท่านให้เอา
 กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ เนื้อไม้ ๑ ขอนดอก ๑ ชะลูด ๑ อบเชย ๑ ชะมด ๑ พิมเสน ๑ อำพัน ๑ ญาฝรั่ง ๑ เกล็ดหอยเทศ ๑
 จันทน์ทั้ง ๒ เกสรบัวหลวง ๑ สัตตบุษย์ ๑ สัตตบรรณ ๑ สัตตบงกช ๑ บัวชม ๑ บัวเฟื่อน ๑ ลินจง ๑ จงกลนี้ ๑ โคบุตร ๑ ข้า
 ๑ ถั่วทอง ๑ ถั่วแปบ ๑ กรุงเขมา ๑ รากย่านาง ๑ สารภี ๑ พิกุล ๑ บุนนาค ๑ ลูกบัวเกราะ ๑ ลูกถั่วพู ๑ เหง้าบัวหลวง ๑
 หัวบัวทั้ง ๒ หัวหมู ๑ กระจับ ๑ น้ำดอกไม้เป็นกระสาย บดทำแท่งไว้ฝนด้วยน้ำดอกไม้ แทรกน้ำตาลกรวดกินมีกำลังมากแล
 ฯ

^{๑๗} พืชสมุนไพร ๓ ชนิด ได้แก่ เมล็ดพริกไทย ดอกดีปลี และเหง้าชิง.

^{๑๘} พืชสมุนไพร ๓ ชนิด ได้แก่ ผลสมออพยา (สมอไทย) ผลสมอพิเภก และผลมะขามป้อม ดูที่ พิกัดยา ๑.กลุ่มเครื่องยาจัดหมวดตามพิกัด หมวด
 สิ่งของ ๓ สิ่ง.

^{๑๙} น้ำในแม่น้ำลำคลองต่างๆ ไป.

^{๒๐} ไม่สามารถหาความหมายได้ จึงคงไว้ตามเดิม, ผู้ปริวรรต.

^{๒๑} ในสมุดไทย เขียนว่า ดอกงิ้ว.

^{๒๒} สมุนไพรชนิดหนึ่งได้มาจากวัดธาตุ.

^{๒๓} ชื่อเครื่องยาธาตุวัตถุชนิดหนึ่ง ได้มาจากหินย้อยอยู่ภายในถ้ำหินปูน สรรพคุณ แก้โรคตาขุนมัว ฝ้าฟาง แสบร้อนตามผิวหนัง เนื่องจากใช้ประดง
 มีรสเย็น.

^{๒๔} พืชสมุนไพร ๙ ชนิด คือ ใช้โกรฐทั้ง ๗ แล้วเพิ่มอีก ๒ คือ โกรฐพุงปลาและโกรฐขุมามังสี (หรือโกรฐจุฬารส) ดูรายละเอียดที่คำพิกัดยา ๒ กลุ่มเครื่อง
 ยาเรียกชื่อตามพิกัด.

หน้าปลาย

ยาชื่อธรรมจักร แก่หอบ ลูก--- ลิ่นทะเล ๑ น้ำประสานทอง ๑ --- ๑ --- ๑ พิภูล ๑ บุนนาค ๑ สารภี ๑ จำปา ๑ กระดังงา ๑ ลำเจียก ๑ บัวหลวง ๑ บัวขม ๑ บัวเผื่อน ๑ บัวผัน ๑ บัวบก ๑ กระจับบก ๑ กระจับน้ำ ๑ หนุ่ยตีนนก ๑ เขี้ยวเสือ ๑ เขี้ยวจระเข้ ๑ กรามข้าง ๑ นอแรด ๑ เขาควาย ๑ เขากวาง ๑ เขากุย^{๒๕} ๑ ปากกา ๑ กระดุกแครง ๑ กระดุกกา ๑ กระดุกงูเหลือม ๑ กระดุกงูทับสมิงคลา ๑ กระดุกงูเห่า ๑ บดละลายน้ำมะรุม แก้วร้อน นำเปลือกมะเดื่อชุมพรต้ม เอน้ำข้าว ข้าว ละลายกินแก้อ้าปากมื่ออก ละลายน้ำตึง กินแก้ลิ้นกระด้างแข็งก็หายสิ้นแล ฯ

ยาชื่อธรรมวิชัย เอาผักแพวทั้ง ๒ ว่านน้ำ ๑ พรหมมิ ๑ หัสคุณ ๑ สะค้าน ๑ ข้าพลุ ๑ ตรีภูก ๑ เปล้าน้อย ๑ เกลือสินเธาว์ ๑ หัสคำ ๑ ใบผักเสี้ยน ๑ ใบมะคำไก่ ๑ เอื้องเพ็ดม้า ๑ เทียนทั้ง ๕ ดีเต่า ๑ ดีเหยี่ยว ๑ ดีตะกวด ๑ ดีม้า ๑ ผิวมะกรูด ๑ แก้วเสลด ละลายน้ำมะนาวกิน แก้วมเย็นทั้งตัวแล้วตีน้ำกำมือกำ ล้มกิ้งอยู่ในท้องไม่รู้ว่าจะท้องตนแล ถ้าภาพชินจับเอาหัวใจให้มินตึง ให้เชื่อมมัว^{๒๖} เมฆา เอากาฝากมะม่วงพรวน ๑ กาฝากมะกอก ๑ ก้างปลาทั้ง ๒ ยาข้าวเย็น ๑ ต้มกินแก้การจับเอาหัวใจแล ฯ

ยาแก้ชอมมัวเมฆา เอาลูกประคำตีควาย ๑ เขากวาง ๑ งาช้าง ๑ รากดิน^{๒๗} ๑ ตาอ้อยแดง ๑ น้ำตาลกรวด ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ตึง ๑ บดละลายน้ำอ้อยแดง กินแก้ชอมมัวเมฆาแล ฯ

ยาชื่อมหาสมณัม ท่านให้เอาสมอไทย ๑ สมอเทศ ๑ มะขามป้อม ๑ เปลือกมะรุม ๑ กุ่มทั้ง ๒ เปลือกทองหลางใบมน ๑ รากเจตมูล ๑ พูลังกาสา^{๒๘} ๑ ผักไถ่ ๑ สะค้าน ๑ ว่านน้ำ ๑ ตรีภูก ๑ กะทือ ๑ ไพล ๑ กระชาย ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ลูกผักกาด ๑ ลูกผักชี ๑ หอมแดง ๑ พุงแก^{๒๙} ๑ ใบพุทรา ๑ ใบสะเดา ๑ โศกกระออม ๑ ใบผักเค้า ๑ ใบยี่ห่วย ๑ ผักอีไร^{๓๐} ๑ หนุ่ยวงช้าง ๑ ใบน้ำเต้า ๑ ใบกะเม็ง ๑ ใบระงับพิษ ๑ ใบเปราะ ๑ ใบชุมเทศ ๑ ใบบัวหลวง ๑ ใบสวาด ๑ ชีกาแดง ๑ ใบคนทีสอ ๑ ใบตำลึง ๑ ใบจิงจ้อ ๑ ใบทับทิม ๑ ใบมะนาว ๑ ใบส้มซ่า ๑ ใบมะกรูด ๑ ยาทั้งนี้เอาเท่ากันเหล้าเป็นกระสาย บดปั่นแห้งไว้ ถ้าเป็นตะมอย^{๓๑} ละลายน้ำมะนาว ถ้าตามีต ละลายน้ำผักเป็ดหยอด น้ำนมก็ได้ ถ้าเป็นชางกะเม^{๓๒} ฝนน้ำขมิ้นอ้อย ตึงกวาด ถ้างท้องสุรา ถ้าเป็นปวงน้ำ^{๓๓} ทาใช้ ถ้าปวดหัวละลายน้ำข้าวเหนียวกัญญา^{๓๔} แก้วปวดหัวน้ำมะนาว แก้วมตาเหมือด บดยานี้ออก เอามะนาวตัดหัวตัดท้ายเอาไส้ออก เอายายัดวางลงที่กระหม่อม เผาเหล็กแดงนาบลงส่ำหาย^{๓๕} แก้วมพันไสให้ร่าก ละลายน้ำมะงั่ว ถ้าหืดละลายน้ำสันพร้าวางแอ ถ้าเป็นฝีมดลูก ละลายน้ำผักเสี้ยนผี ถ้าเป็นริดสีดวง ละลายน้ำลำโพง ทาหายแล ท่านตีคำไว้ซึ่งทอง ๑ แล ฯ

ยาแก้คลังจับมีดพร้าหอกดาบโดด ออกไปจากเรา เรียนเอายานี้แก้ว ท่านให้เอาหวยตะมอย ๑ หวยขม^{๓๖} ๑ ว่านกับแรด ๑ ว่านร้อนทอง ๑ ฝิ่นเครือ ๑ ยาค่า ๑ ระงับพิษ ๑ ใบรัก ๑ ใบสลัดไค ๑ ใบกะเพรา ๑ เทียนดำ ๑ นอแรด ๑

^{๒๕} สมุนไพรมชนิดหนึ่งได้มาจากเขาของสัตว์คือ กุยจำพวกเดียวกับเสียงผา.

^{๒๖} เชื่อมมัว อาการของโรคอย่างหนึ่ง พิษไข้หรือพิษของโรคทำให้ใบหน้าหมอง ซึม นัยน์ตาปรือ ไม่กระปรี้กระเปร่า.

^{๒๗} ไล่เดือน.

^{๒๘} พูลังกาสา ก็เรียก.

^{๒๙} ชิงชี ก็เรียก.

^{๓๐} ใบข้าพลุ ก็เรียก.

^{๓๑} ชื่อฝีมดชนิดหนึ่งซึ่งที่ปลายนิ้ว เกิดจากการติดเชื้อแบคทีเรียก่อน.

^{๓๒} ไม่สามารถหาความหมายได้ จึงคงไว้ตามเดิม, ผู้ปริวรรต.

^{๓๓} ชื่อโรคปวงชนิดหนึ่งมีอาการอาเจียนอย่างรุนแรง รู้สึกหนาวแต่ตัวร้อน ซีดเหลือง เป็นต้น.

^{๓๔} ข้าวเหนียวดำชนิดหนึ่ง ซึ่งตำสนิททั้งเปลือกนอกและเนื้อใน.

^{๓๕} ไม่สามารถหาความหมายได้ จึงคงไว้ตามเดิม, ผู้ปริวรรต.

^{๓๖} หวยดง ก็เรียก.

งาช้าง ๑ เขากวาง ๑ เขาแพะ ๑ เขาวัว ๑ เขากูย ๑ ว่านนางดำ ๑ ลูกในส้มทั้ง ๕ คั่วเสียก่อนแล้วจึงบดด้วยน้ำจันทน์เป็น
กระสายปั้นแห้งไว้ เมื่อจะกินน้ำจันทน์ขาวขาวกินเถิดหายแล ฯ

ยาแก้สันนิบาตลากสาต แก้สันนิบาตกุมภณทให้มือกำตันท่า แลใช้โอ้ด้าอี้แดง แลละองพระบาท^{๓๗} แลสันนิบาตทั้ง
ปวง ท่านให้รากมะแว้งทั้ง ๒ รากมะอีก ๑ ลูกมะเดื่อดิน ๑ รากเสนียด ๑ สะค้าน ๑ พนงูแดง ๑ รากมะขามป้อม ๑
สมอไทย ๑ สมอเทศ ๑ รากน้อยแ่น^{๓๘} ๑ แก่นขี้เหล็ก ๑ หัวหมู ๑ สน ๑ จันทน์ทั้ง ๒ เทียนดำ ๑ ผักหอม ๑ พริก ๑ ขิง ๑
กระเทียม ๑ รากผักเสี้ยนผี ๑ รากขี้กาแดง ๑ ผักคูน ๑ ต้มกินแก้ไข้ทั้งปวงหายสิ้นแล ฯ

ยาแก้โลหิตตกทวารทั้ง ๙ ประการ ท่านให้เอามาพะโตตอน ๕ ผักคราด ๑ รากย่านาง ๑ เจตพังคี ๑ สน ๑ แก่นแสม ๑
เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ ดอกบุนนาค ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ ๑ บาท การบูร ๑ บาท พริก ๑ บาท ขิง ๑ บาท บดละลายน้ำกินแก้
หยุดลงแล ฯ

ยาบำรุงเลือดให้ต้มแก้ลูกอ้อม^{๓๙} นมแห้ง ให้ต้มยานี้กินมีน้ำนมออก แลเอาตีป्ली ๑ รากข้าพลุ ๑ เจตมูล ๑ สะค้าน
๑ ขิง ๑ ลูกขี้ล่อม ๑ ว่านน้า ๑ ลูกพิลังกาสา ๑ ผิวมะตูม ๑ พริกลอน ๑ ตำเป็นผงละลายน้ำผึ้ง น้ำส้ม น้ำร้อนก็ได้กินแล ฯ

ยาแก้เลือดเน่าทั้งปวง เอาข้าพลุ ๑ เจตมูล ๑ ผักส้มป่อย ๑ ลูกสลอด ๑ บาท หัสคุณเทศ ๑ บาท เปล้าน้อย ๒
ตำลึง ๑ บาท พริกลอน ๑ บาท กระเทียม ๑ บาท ดอกตึง ๑ บาท ตำเป็นผงแช่เหล้าหมักข้าวเปลือกไว้กิน แล้วจึงกินเถิดโรค
ทั้งหลายหายสิ้นแล ฯ

ถ้าหญิงระดูไม่มีมาปี ๑ ก็ตี ๒ ปีก็ตี เอายานี้แก้ ดอกตึง ๒ บาท ตีป्ली ๒ บาท เจตมูล ๒ บาท เทียนขาว ๑ บาท
ตำเป็นผงละลายสุรากินหายแล ฯ

ยาแก้เลือดแห้ง แก้เสมหะ แก้เลือดร้าง เอาหอมแดง ๑ ลูกผักชี ๑ สักชี ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ตริภูก ๑ ตริผลา ๑
กระพังโหม ๑ จุกโรหิณี ๑ ใบสะเดา ๑ มะแว้งทั้ง ๒ ต้ม ๓ เอา ๑ กินหายแล ฯ

สิทธิการิยะ^{๔๐} จะกล่าวถึงตำรายานัตถุ์ สารพัดนัตถุ์ริดสีดวง ชื่ออาโลยสงสาร ท่านเอาดินถนน ๑ ใส่ในหัวปลาหม้อ
เผาให้ไหม้ แล้วเอายอดผักเป็ด ๗ ยอด ถาดัน ๗ ยอด กะเม็ง ๗ ยอด บดนัตถุ์หายแล ฯ

ขนานหนึ่งชื่อว่าพระจันทร์ดินเมฆ เอาจันทน์เทศ ๑ ถ่านไม้สัก ๑ เทียนดำ ๑ พริก ๑ ขิง ๑ ตีป्ली ๑ ตำผงนัต^{๔๑} แก้
เลือดคั่งเลือดตื้นขึ้นในสมองกินหายแล ฯ

ขนานหนึ่งชื่อมทานุภาพ เอามหาหิงค์ ๑ ว่านน้า ๑ เทียนดำ ๑ ลูกจันทน์ ๑ ตีป्ली ๑ พริก ๑ โพล ๑ ตำผงนัตแก้
หน้าตามัว แก้สันนิบาตทั้งปวงหายแล ฯ

ชื่อว่าแม่หม้ายผัวร้าง เอาโพล ๑ ว่านน้า ๑ พริก ๑ ขิง ๑ ตีป्ली ๑ พิมเสน ๑ ตำผงนัตแก้ปะดง^{๔๒} เลือดขึ้นหัว ฯ

ชื่อข้างประสานงา เอาโสมเกล้าตาซ้าง ๑ ใบปิบ ๑ ซะเอมเทศ ๑ กระดาษไทยเผา ๑ เทียนดำ ๑ ตริภูก ๑ มุก ๑
สังข์ ๑ พิมเสน ๑ ตำผงนัตริดสีดวงอกขัดหายแล ฯ

^{๓๗} ชื่อโรคละองชนิดหนึ่ง เป็นแกเด็ก อากาของโรคเกิดเป็นฝ้าขึ้นในปากและที่ลิ้นหรือกระพุ้งแก้ม ฝ้านั้นมีสีขาวดังกล้ามมะพร้าวยังไม่ได้ชุด ทำ
ให้มีอาการท้องขึ้นท้องอืดมาก พร้อมกับบ่งท้อง ถ่ายท้องจนนับไม่ถ้วน อย่างที่เรียกว่า ทั้งขึ้นทั้งล่อง โรคนี้เกิดกับโรคซางซ้าง นอกจากนั้นโรค
ละองพระบาทยังมีอาการต่างออกไปอีก เห็นได้จากฝ้าที่ขึ้นตามลิ้น เป็นสีเหลือง เขียว แดง พิษของโรคก็จะต่างกันออกไป.

^{๓๘} น้อยหน้า ก็เรียก.

^{๓๙} ลูกอ้อม น่าจะหมายถึง เด็กแรกเกิด เด็กอ่อน, ผู้ปริวรรต.

^{๔๐} ตัวหนา คือ คำที่เขียนด้วยอักษรขอมไทย.

^{๔๑} ก. เป่าหรือสูดให้วัตถุที่เป็นผงอย่างยานัตถุ์เข้าไปในจมูก เช่น นัตยานัตถุ์.

^{๔๒} ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการไข้ และเมื่อดันตามผิวหนัง เป็นตุ่ม เรียกว่า ไข้ประดง มีอาการต่างๆ กัน โดยทั่วไปจะตัวร้อนจัด ปวดศีรษะ เมื่อยตาม
กระดูก เจ็บเสียวเนื้อตัว เชื่อมมัว สะท้านร้อน สะท้านหนาว ปากเปื่อยหรือปากแห้ง ลิ้นแห้ง กระหายน้ำ หอบสะอึก เป็นต้น ไข้ประดงที่เกิดแทรก
ในไข้ทรพิษมี ๘ ชนิดคือ ไข้ประดงมด ไข้ประดงซ้าง ไข้ประดงควาย ไข้ประดงวัว ไข้ประดงลิง ไข้ประดงแมว ไข้ประดงแรด ไข้ประดงไฟ.

ชื่อสาธิตาลองลม โกรฐทั้ง ๕ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ชะลูด ๑ อบเชยเทศ ๑ ชะเอมเทศ ๑ สังข์ ๑ ทองคำเปลว ๑ พริก ๓ เม็ดดีปลีแต่ดอง^{๔๓} ๑ ชะมด ๑ พิมเสน ๑ ตำผงนัตถ์แก้ไข้ตาแดงแล้ว เลือดเดือดอยู่ในสมอง แลจุมูก แก้สันนิบาตคั่ง แลนัดเสียวเพราะแล ฯ

ยาชื่อสาวสุดสาวท เอาดอกมะกรูด ๑ ดอกมะนาว ๑ ดอกกลอย ๑ ดอกมะลิ ๑ ดอกสารภี ๑ ดอกพิกุล ๑ ดอกบุษราคัม ๑ ดอกบัวหลวง ๑ ดอกขี้กา ๑ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ ชะลูด ๑ จันทน์ทั้ง ๒ ดอกอัญชันทั้ง ๒ ตุกต่ำ^{๔๔} ๑ ดินถนน ๑ เบี้ยจันทน์เผา ๑ แก้วกลบเผา ๑ ชะมด ๑ พิมเสน ๑ ตำผงไว้แก้หวัดไอ แก้สันนิบาตปวดในจิตในใจ แลตาหมอกลมขึ้นศีรษะ ตัวร้อน นัตนอนสบายหายแล ฯ

ยาชื่อกล่อมนางนอน เอาเปราะ ๑ จันทน์เทศ ๑ ลูกจันทน์ ๑ ชะมด โกรฐหัวบัว ๑ ระวัง^{๔๕} ๑ ญ่าใต้ใบ ๑ ใบชุมเห็ดเทศ ๑ ผักกระเฉด ๑ ใบกัญชา ๑ กระเทียมยอด ๑ ใบพลูแก่ ๑ ผีน ๑ ชะมด ๑ พิมเสน ๑ ตำผงนัต บ่ายสว่าง อารมณ์นอนลม แก้เลือดขึ้นศีรษะแล ขึ้นท้าวสารพวงคัตวนอนไม่หลับ นัตนอนหลับแล ฯ

ยาชื่อหัตควาโย แก้ใช้สันนิบาต ๓ ประการ แก้ไข้ป่าแก้ไข้จับ แก้ลมสันนิบาต แก้ด้วยธาตุทั้ง ๔ เกิดในจักขุทวาร ๖ ประการ เกิดในจุมูก ๓ ประการ เกิดในลิ้น ๖ ประการ แลลมชื่อหัตตมภ์ จับต้นลิ้นแลในลิ้นหัดแลลมเกิดในคอ ๑ ประการ ในฟัน ๓ ประการ ในทรวง ๔ ประการ แก้สารพัดลมทั้งปวง เอาแก้วกลบเผา ๑ ลิ้นทะเล ๑ สมุลแว้งสิ่งละ ๒ สลึง พริกไทย ๑ ดีปลี ๑ สิ่งละ ๑ บาท ลูกจันทน์เทศ ๑ จันทน์ทั้ง ๒ เบี้ยจันทน์เผาสิ่งละ ๑ บาท โกรฐหัวบัว ๑ บาท พิมเสน ๑ บาท ชะมด ๑ บาท ตำผงนัตหายแล ฯ

ยาชื่อส้มมะสะ บำรุงโลหิต เอาเทียนทั้ง ๕ ใบกระวาน ๑ กานพลู ๑ หัวหมู ๑ กระเช้าฝีมด ๑ โกรฐสอ ๑ แฝกหอม ทั้ง ๒ เกสรบัวหลวง ๑ สัตตบุษย์ ๑ สัตตบงกช ๑ บุนนาค ๑ จันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ ๒ สลึง ลูกจันทน์ ๑ ตรีภูก ๑ เจตมูล ๑ เอาสิ่งละ ๑ สลึง สะค้าน ๑ ฝรั่ง ตำผงไว้เมื่อจะกินละลายน้ำตาลกรวดเท่ายา น้ำส้มช้ำก็ได้ แก้วริดสีดวงให้หอบพัก ให้บำรุงโลหิตให้จำเรียวอาหารด้วยแล ฯ

พระตำราหนึ่งชื่อพระอุโบสถ เอาลูกมะแว้ง ๑ เปราะหอม ๑ โกรฐหัวบัว ๑ จันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ แฝกหอม ๑ สารภี ๑ พิภูล ๑ บุนนาค ๑ มะลิ ๑ บัวหลวง ๑ สัตตบงกช ๑ น้ำดอกไม้เป็นกระสาย บดแห้งไว้เมื่อจะกินแทรกน้ำตาลกรวด ร้าหัด^{๔๖} พิมเสนแก้ร้อนแล บำบัดพิษไข้ทั้งปวงกินทั้งชโลมหายแล ฯ

จบเพียงเท่านี้

^{๔๓} ไม่สามารถหาความหมายได้ จึงคงไว้ตามเดิม, ผู้ปริวรรต.

^{๔๔} แรชนิดหนึ่งสีดำ เหมือนนิล.

^{๔๕} ระวังบพิษ ก็เรียก.

^{๔๖} ก. ไรย (ใช้สำหรับเอาพิมเสนแทรกยา).

บรรณานุกรม

หนังสือ

ชัยนต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่นๆ (บรรณาธิการ). **คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม ๖ : เภสัชกรรม**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.

บุษบา ประภาสพงษ์ และคนอื่นๆ (บรรณาธิการ). **แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

เว็บไซต์

สุदारตัน หอมหวล และพลชาติ หอมหวล. **ฐานข้อมูลสมุนไพรไทย คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://www.phargarden.com/main.php>. (วันที่ค้นข้อมูล : ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๘).